

ביטוח לאומי

מינהל המחקר והתכנון

ביטחון תזונתי 2023

ניצה (קלינר) קסיר, רינה פינס, נתנאל פלאם

אוגוסט 2024

פתח דבר

דוח זה, המוגש על ידי מנהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי, מציג תמונת מצב עדכנית ומטרידה אודות היקף תופעת האי-ביטחון תזונתי בישראל בשנת 2023 בשל סיבות כלכליות. ביטחון תזונתי, המוגדר כגישה סדירה למזון איכותי ובריא בכמות מספקת, הוא זכות יסוד אנושית ואבן יסוד בחוסן הלאומי והחברתי של כל מדינה מתוקנת.

ממצאי הדוח מצביעים על כך שמשבר יוקר המחיה והשלכותיו הכלכליות וממדי העוני הגבוהים ממשיכים לכרסם ביכולתן של משקי בית רבים בישראל להבטיח לעצמן ולבני ביתם ביטחון תזונתי בסיסי. הנתונים שנאספו באמצעות סקר מקיף של מנהל המחקר והתכנון של ביטוח לאומי, חושפים מציאות קשה שבה 1.1 מיליון משקי בית, בהן כ-1.2 מיליון ילדים, נמצאות במצב של אי-ביטחון תזונתי, חלקם ברמה חמורה.

תופעת האי-ביטחון תזונתי אינה רק סוגיה של רווחה חברתית בהווה. יש לה השלכות ארוכות טווח על סוגיות חברתיות, על בריאות הציבור, על פערי השכלה ובכך גם על העוני הבין-דורי והצמיחה הכלכלית. אי-ביטחון תזונתי פוגע בפרט, במשק הבית, ובחוסנה של החברה הישראלית כולה.

מטרתו של דוח זה היא כפולה: ראשית, לשקף את המציאות כפי שהיא עולה מהנתונים, ולשרטט את הפרופיל של האוכלוסיות הפגיעות ביותר, בדגש על האוכלוסיות החלשות ואוכלוסיות עוני. שנית, להניח על שולחנם של מקבלי ההחלטות ושל השותפים הרבים בזירה הציבורית והאזרחית תשתית ידע איתנה, שתשמש בסיס לגיבוש מדיניות ותוכניות פעולה אפקטיביות וממוקדות.

נדרשת אסטרטגיה לאומית כוללת שתבטיח גישה סדירה למזון לכל תושבי ישראל, באמצעות הגדלת קצבאות הקיום, הרחבת הסיוע הישיר וחיזוק תכניות ההזנה הקיימות. רק באמצעות שיתוף פעולה בין-משרדי ופעולה נחושה נוכל לצמצם את הפערים האלו ולהבטיח עתיד טוב יותר לכל אזרחי המדינה.

ניצה (קלינר) קסיר

סמנכ"לית, ראשת מנהל המחקר והתכנון

5	עיקרי הממצאים
5	אי-ביטחון תזונתי
5	נגישות למזון בריא
5	ניתוח הסתברויות לביטחון תזונתי ונגישות למזון בריא
7	מבוא
8	נתונים ושיטה
8	1. המדגם
9	2. קביעת המשקולות
10	3. בניית המדד לביטחון תזונתי
13	ממצאים
13	ביטחון תזונתי
18	נגישות למזון בריא
23	ניתוח הסתברויות
26	נספחים
26	נספח 1: שיעורי ההשבה על שאלות הסקר
27	נספח 2: ביטחון תזונתי לפי קווי עוני, 2023
28	נספח 3: סקרי עבר של ביטחון תזונתי
30	נספח 4: שאלון בערבית סקר ביטחון תזונתי 2023

לוחות

8	לוח 1: משיבים לסקר 2023 לפי מאפיינים שונים
9	לוח 2: שיעור הנפל לפי קבוצות אוכלוסייה
11	לוח 3: סיכום השאלות למדד הביטחון התזונתי והניקוד
11	לוח 4: דירוג ניקוד משקי הבית (עם תשובות מלאות) ומיונם לפי רמת ביטחון תזונתי
13	לוח 5: רמות הביטחון התזונתי לפי אוכלוסייה (מספרים מוחלטים ואחוזים), 2023
14	לוח 6: רמות הביטחון התזונתי לפי אוכלוסייה (אחוזים), 2023
16	לוח 7: רמות הביטחון התזונתי לפי קבוצת גיל (אחוזים), 2023
16	לוח 8: רמות הביטחון התזונתי לפי מחוז מגורים (אחוזים), 2023
17	לוח 9: רמות הביטחון התזונתי לפי גודל משפחה (אחוזים), 2023
17	לוח 10: רמות הביטחון התזונתי לפי חמישון הכנסה*, משקי בית (אחוזים), 2023
17	לוח 11: נגישות למזון בריא (יכולת כלכלית של משק הבית לממן מזון שאינו מזיק לבריאות), כלל האוכלוסייה (מספרים מוחלטים ואחוזים), 2023
18	לוח 12: נגישות למזון בריא לפי אוכלוסיות (אחוזים), 2023
19	לוח 13: נגישות למזון בריא לפי גיל (אחוזים), 2023
20	לוח 14: נגישות למזון בריא לפי מחוז מגורים (אחוזים), 2023
22	לוח 15: נגישות למזון בריא לפי גודל משק בית (אחוזים), 2023
22	לוח 16: נגישות למזון בריא לפי חמישוני הכנסה, משקי בית (אחוזים), 2023
24	לוח 17: תוצאות מרגרסיה לוגיסטית (odds ratios) לאפיון החיים באי-ביטחון תזונתי, 2023
25	לוח 18: תוצאות מרגרסיה לוגיסטית (odds ratio) לאפיון החיים באי-נגישות למזון בריא, 2023

תרשימים

15	תרשים 1: קבוצות אוכלוסייה לפי רמת הביטחון התזונתי, משקי בית (אחוזים), 2023
20	תרשים 2: קבוצות אוכלוסייה לפי רמת נגישות למזון בריא, משקי בית (אחוזים), 2023

לוחות נספח

- לוח נ1: השבה על שאלות הסקר (ב-12 החודשים האחרונים) (אחוזים) 26
- לוח נ2: רמת הביטחון התזונתי במשקי בית לפי קווי עוני שונים (אחוזים), 2023 27
- לוח נ3: רמת נגישות למזון בריא במשקי בית לפי קווי עוני שונים (אחוזים), 2023 27
- לוח נ4: ערכי רמות הביטחון התזונתי בהתאם למספר התשובות החיוביות, משפחות עם ילד אחד או יותר, 2021 29
- לוח נ5: ערכי רמות הביטחון התזונתי בהתאם למספר התשובות החיוביות למשפחות ללא ילדים, 2021 29

עיקרי הממצאים

בשנת 2023, שיעור גבוה ממשקי הבית בישראל חיו באי-ביטחון תזונתי בשל סיבות כלכליות: הן בשל היעדר גישה סדירה לכמות מזון מספקת והן בשל אי-יכולת כלכלית של משק הבית לממן מזון שאינו מזיק לבריאות.

אי-ביטחון תזונתי

- בתקופה הנסקרת 30.8% ממשקי הבית חיו באי-ביטחון תזונתי בשל סיבות כלכליות (להלן **אי-ביטחון תזונתי**): 18.4% בביטחון תזונתי נמוך ו-12.3% בביטחון תזונתי נמוך מאוד.
- שיעור הנפשות שחיו באי-ביטחון תזונתי ב-2023 עמד על 32.6%.
- שיעור הילדים במשקי בית החיים באי-ביטחון תזונתי גבוה אף יותר, ועמד על 36%.
- בקרב בני 65 ומעלה שיעור החיים בביטחון תזונתי גבוה בהשוואה לכלל האוכלוסייה. ואולם, גם בקרבם שיעור החיים באי-ביטחון תזונתי ב-2023 גבוה – 25.2%.
- בהסתכלות לפי אוכלוסיות עולה ששיעור החיים באי-ביטחון תזונתי גבוה במיוחד בחברה הערבית. בתקופת הסקר חיו 62.8% ממשקי הבית בחברה הערבית באי-ביטחון תזונתי, כש-28.8% בביטחון תזונתי נמוך מאוד. שיעור הנפשות שחיו באי-ביטחון תזונתי עמד על 64.2%.
- בקרב היהודים הלא-חרדים 23.4% ממשקי הבית חיו בשנת 2023 באי-ביטחון תזונתי, כש-9.1% בביטחון תזונתי נמוך מאוד. שיעור החרדים שחיו באי-ביטחון תזונתי היה 29.1%, גבוה אך לא בהרבה מזה של היהודים הלא-חרדים, ושיעור החיים בביטחון תזונתי נמוך מאוד - 8.4% - אף נמוך במעט. זאת, למרות ששיעור העוני בחברה החרדית גבוה במידה ניכרת משל היהודים הלא-חרדים.
- בפריסה גאוגרפית אי-ביטחון תזונתי גבוה קיים בפריפריה. האי-ביטחון התזונתי במחוזות ירושלים, צפון ודרום גבוה יותר מאשר במחוזות חיפה תל אביב והמרכז.

נגישות למזון בריא

- שיעור משקי הבית שאינם יכולים כלכלית לממן מזון שאינו מזיק לבריאות (להלן **אי-נגישות למזון בריא**) היה 31% : 22.3% בנגישות נמוכה למזון בריא, ו-8.7% בנגישות נמוכה מאוד.
- שיעור משקי הבית שאינם יכולים מסיבות כלכליות לממן מזון שאינו מזיק לבריאות בחברה הערבית והחברה החרדית, גבוה ועומד ב-2023 על 41.5% ו-40.5% בהתאמה. באוכלוסייה הערבית התמונה עגומה יותר – שיעור משקי הבית עם נגישות נמוכה מאוד למזון בריא היה 16.8% לעומת 8.9% באוכלוסייה החרדית.

ניתוח הסתברויות לביטחון תזונתי ונגישות למזון בריא

ביטחון תזונתי

- הסיכויים להימצא באי-ביטחון תזונתי (ביחס להימצאות בביטחון תזונתי) **גדולים יותר**, באוכלוסייה הערבית לעומת האוכלוסייה היהודית. הסיכוי של משקי בית באוכלוסייה

הערבית עם 1–2 ילדים לחיות באי-ביטחון תזונתי גבוה פי 3.5 בהשוואה ליהודים לא-חרדים עם אותו מספר ילדים.

- העלייה במספר הילדים מגדילה את הסיכוי לאי-ביטחון תזונתי, והיא בולטת במיוחד ומובהקת במשקי בית באוכלוסייה הערבית.
- הסיכויים של משקי בית שראשן בן 65 ויותר או פחות מ-37, להיות באי-ביטחון תזונתי נמוכים בהשוואה לקבוצות הגיל האחרות.

נגישות למזון בריא

- הסיכוי של ערבים וחרדים להימצא באי-נגישות למזון בריא מסיבות כלכליות גבוה בהשוואה ליהודים לא-חרדים
- הסיכויים להימצא באי-נגישות למזון בריא מסיבות כלכליות גדלים כאשר מספר הילדים עולה. הממצאים מובהקים בקרב יהודים חרדים ובקרב ערבים.

מבוא

ביטחון תזונתי הוא מצב בו למשק הבית יש גישה סדירה למזון מספק העונה לצרכיו הבסיסיים והפעילים. אי-ביטחון תזונתי מתקשר לתזונה לקויה ולו השלכות בריאותיות נפשיות ואחרות. מינהל המחקר והתכנון של הביטוח הלאומי ערך ברביע השני והשלישי בשנת 2023, סקר נוסף בסדרת הסקרים שהוא מבצע מעת לעת בנושא זה. מטרת הסקר לאמוד את שיעור החיים באי-ביטחון תזונתי בשל סיבות כלכליות (להלן ביטחון תזונתי), לאפיין אותם ולהשוות מול מצוקות אחרות.

השאלון שעליו מבוסס הסקר השנה הוא השאלון המקוצר של משרד החקלאות האמריקני (USDA)¹ הכולל 6 שאלות מובנות. זאת בשונה מסקר המעקב הקודם בעבר במינהל המחקר והתכנון של הביטוח הלאומי ב-4 נקודות זמן, שהתבסס על שאלון של 18 שאלות. המעבר לשאלון המקוצר של משרד החקלאות האמריקני סייע בביצוע הסקר והגדלת מהימנותו ותקפותו, דרך הגדלת שיעורי ההשבה שהלכו ופחתו על פני השנים. חשוב להדגיש כי השינוי בשאלון (לצד שינוי אוכלוסיית הסקר והניקוד) אינם מאפשרים להשוות את הממצאים של דוח זה לממצאים מסקרים קודמים.

צמצום מספר השאלות בסקר איפשר לשלב בתוכו גם מדד חשוב נוסף של איכות המזון. כדי לפתח פתרונות אפקטיביים לבעיית האי-ביטחון התזונתי חשוב לבחון תמונה מלאה יותר של המצב הכוללת התבוננות על גישה סדירה לכמות מזון מספקת אך גם על גישה סדירה למזון בריאותי. לפיכך, הוסף לסקר בשנת 2023 מדד משלים, שהוא מדד ליכולת הכלכלית של משק הבית לממן מזון שאינו מזיק לבריאות (להלן מדד נגישות למזון בריא), מדד שתוקף ע"י המכון האמריקני למזון וחקלאות (NIFA)².

¹https://www.ers.usda.gov/sites/default/files/_laserfiche/DataFiles/50764/short2024.pdf

²<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0195666322003798>

נתונים ושיטה

1. המדגם

המדגם מבוסס על דגימה של 6,500 נפשות בוגרות ישראליות. למסגרת הדגימה שימשו קבצי המוסד לביטוח לאומי המכילים מידע מקיף על מאפיינים דמוגרפיים ותעסוקתיים של אוכלוסיית תושבי ישראל. במדגם נדגמו יותר אנשים במצב סוציו אקונומי נמוך, ולאחר מכן תוקנו ההטיות באוכלוסיית המשיבים על ידי מקדמי ניפוח. לנוכח העובדה שבסקרים הקודמים היה קושי לקיים את הסקר באוכלוסייה הערבית בגלל קשיי שפה, תורגם לראשונה השאלון לערבית (נספח 4). דוברי השפה הערבית נסקרו על ידי סוקרים דוברי ערבית.

הסקר הוא סקר טלפוני שנערך בחודשים מרץ עד ספטמבר 2023 ועליו השיבו 1,214 משקי בית המייצגים יותר מ-6 מיליון נפשות בוגרות (+18), על פי מקדמי הניפוח שחושבו ותיקנו הטיות באוכלוסיית המשיבים, עליהם מתבססים הממצאים (לוח 1). המשיבים כוללים כ-49% נשים, כ-39% ערבים³ וכ-20% חרדים.

לוח 1: משיבים לסקר 2023 לפי מאפיינים שונים

אחוז מהתצפיות באוכלוסייה	אחוז מהתצפיות במשיבים	מספר תצפיות	סוגי אוכלוסייה שונים
	100.0%	1,214	כלל האוכלוסייה
		מין	
51.3%	51.0%	619	גברים
48.7%	49.0%	595	נשים
		אוכלוסייה	
78.4%	61.0%	740	יהודים
67.0%	41.4%	502	יהודים לא-חרדים
13.0%	19.6%	238	יהודים חרדים
20.1%	39.0%	474	ערבים
		קבוצת גיל הנשאל	
25.3%	18.0%	218	עד 29
43.4%	47.9%	581	30-54
18.0%	21.1%	256	55-69
13.3%	13.0%	157	+70
		מחוז מגורים	
11.5%	19.8%	240	ירושלים
16.8%	23.0%	279	צפון
12.3%	11.5%	140	חיפה
24.6%	16.6%	201	מרכז
16.3%	12.0%	146	תל אביב
14.4%	12.7%	154	דרום
3.9%	4.5%	54	יהודה ושומרון

³ בסקר נשאלו גם תושבי יישובי הפזורה הבדואית בדרום.

2. קביעת המשקולות

כדי להסיק מממצאי המדגם על כלל האוכלוסייה בארץ, יש צורך בשקלול התצפיות וניפוחן לרמה של כלל האוכלוסייה תוך התחשבות בשיעורי הנפל הדיפרנציאליים בין הקבוצות השונות ובדגימת היתר של חלקן.

לולא קיומה של בעיית נפל ודגימת יתר של חלק מהאוכלוסיות, אפשר היה להשתמש בכל התצפיות ללא משקלות (דהיינו עם משקל של 1), אך לנוכח העובדה שהדגימה המקורית סובלת משיעורי נפל לא אחידים לפי מאפיינים שונים, יש צורך להפעיל משקלות לצורך איזון שיעורי הנפל השונים, כך שכלל שהנפל גדול יותר המשקל של אותה קבוצת אוכלוסייה יהיה גדול יותר (וגדול מאחד). לצורך התחשבות בנפל בקביעת המשקלות חולקו התצפיות במדגם לשלוש קבוצות לפי דירוג סוציאקונומי וכל קבוצה חולקה לתת קבוצות לפי מאפיינים דמוגרפיים. המשקלים חושבו בחלוקה ליהודים וערבים. הנפל של היהודים נבחן במודל רגרסיה לוגיסטית לפי מאפיינים דמוגרפיים של מין, גיל ומגזר (חרדי או לא-חרדי). הנפל של ערבים נבחן לפי תתי אוכלוסיות (מוסלמי, נוצרי או דרוזי), גיל ומין.

לוח 2: שיעור הנפל לפי קבוצות אוכלוסייה

	יהודים	יהודים לא-חרדים	חרדים	ערבים
כלל האוכלוסייה	81.4%	81.0%	81.9%	81.2%
גברים	80.7%	81.0%	80.1%	82.5%
נשים	81.9%	80.9%	83.8%	79.9%
ירושלים	81.9%	82.7%	81.6%	75.6%
צפון	78.9%	77.1%	85.1%	81.7%
חיפה	82.1%	81.6%	85.5%	79.7%
מרכז	80.3%	80.2%	81.3%	89.0%
תל אביב	81.3%	80.9%	82.2%	72.7%
דרום	82.4%	83.1%	79.8%	85.0%

מאחר שבדגימה נעשתה דגימת יתר לקבוצות עם דירוג סוציאקונומי נמוך, היא לא ייצגה את האוכלוסייה הכללית לפי שלוש קבוצות דירוג סוציאקונומי. לפיכך, לאחר קביעת המשקלות הבסיסיים לפי הנפל, נעשה ניפוח של המדגם לכלל האוכלוסייה ע"י הכפלת המשקל הבסיסי ביחס האוכלוסייה לעומת המדגם. המשקל של ילדים ובני 65 ומעלה נקבע לפי מספר הילדים ובני 65 ומעלה במשק הבית.

3. בניית המדד לביטחון תזונתי

המדד לביטחון תזונתי בדוח נבנה על פי השאלון מקוצר של משרד החקלאות האמריקני (USDA)⁴. השאלון כולל 6 שאלות גרעין, שהתייחסו ל-12 החודשים האחרונים, ושמטרתן לברר את רמת הביטחון התזונתי במשפחה בתוספת שאלות רקע נוספות. הנסקרים בסקר נשאלו על סדרת שאלות בנוגע לתחושות הביטחון התזונתי שלהם והימצאותם במצבים כאלו.

השאלות שנשאלו בסקר הן:

- האם האוכל שנקנה לא הספיק, ולא היה כסף כדי לקנות יותר
- האם לא יכלו להרשות לעצמם לאכול ארוחות מאוזנות
- האם הקטינו אי פעם את גודל הארוחות שלהם או דילגו על ארוחות כי לא היה מספיק כסף לאוכל
- ואם כן, באיזו תדירות זה קרה
- האם אכלו פחות ממה שהרגישו שהיו צריכים, כי לא היה מספיק כסף לאוכל
- האם היו רעבים אבל לא אכלו כי לא היה מספיק כסף לאוכל

כדי לקבוע את הניקוד של משקי הבית בסולם הביטחון התזונתי, תשובותיהם קודדו ל-0 או 1, כש-0 ניתן במצב תזונתי טוב יותר (לוח 3). במקרים שבהם שלוש תשובות היו אפשריות – "לעיתים קרובות נכון", "לפעמים נכון" ו"אף פעם לא נכון" – אוחדו שתי התשובות הראשונות לניקוד 1. כמו כן בשאלות שהתשובות עליהן הן – "כמעט כל חודש", "מספר חודשים בשנה" ו"רק חודש אחד או שניים בשנה" – נוקדו שתי התשובות הראשונות ב-1. התשובות סוכמו. ככל שהסכום נמוך יותר מצב הביטחון התזונתי טוב יותר. על סמך התוצאה הסופית שויך כל משק בית לאחת מבין שלוש הקטגוריות הבאות בסולם הביטחון התזונתי, בהתאם לחלוקה של משרד החקלאות האמריקאי:

1. ביטחון תזונתי גבוה
2. ביטחון תזונתי נמוך
3. ביטחון תזונתי נמוך מאוד

אופן קביעת הסטטוס של הביטחון התזונתי נקבע באופן שהקטגוריה "ביטחון תזונתי" כוללת ביטחון תזונתי גבוה. הקטגוריה "אי-ביטחון תזונתי" מפוצלת לשניים – ביטחון תזונתי נמוך וביטחון תזונתי נמוך מאוד.

⁴ https://www.ers.usda.gov/sites/default/files/_laserfiche/DataFiles/50764/short2024.pdf

לוח 3: סיכום השאלות למדד הביטחון התזונתי והניקוד*

שאלה	ניקוד 0	ניקוד 1	ערך חסר ניקוד
האוכל שקנינו לא החזיק מעמד, ולא היה לנו כסף להשיג יותר (ב-12 החודשים האחרונים)	אף פעם לא נכון	לעיתים קרובות נכון, לפעמים נכון	לא יודע או סירב לענות
לא יכולנו להרשות לעצמנו לאכול ארוחות מאוזנות (ב-12 החודשים האחרונים)	אף פעם לא נכון	לעיתים קרובות נכון, לפעמים נכון	לא יודע או סירב לענות
ב-12 החודשים האחרונים, אני או מבוגרים אחרים במשק ביתי, הקטנו אי פעם את גודל הארוחות או דילגנו על ארוחות כי לא היה מספיק כסף לאוכל	לא	כן	לא יודע
אם כן, באיזו תדירות זה קרה	רק 1-2 חודשים	כמעט כל חודש, כמה חודשים אבל לא כל חודש	לא יודע
ב-12 החודשים האחרונים, אי פעם אכלנו פחות ממה שהרגשנו שאנו צריכים כי לא היה מספיק כסף לאוכל	לא	כן	לא יודע
ב-12 החודשים האחרונים היינו רעבים אבל לא אכלנו כי לא היה מספיק כסף לאוכל	לא	כן	לא יודע

* על פי החלוקה של משרד החקלאות האמריקאי.

לוח 4: דירוג ניקוד משקי הבית (עם תשובות מלאות) ומיונם לפי רמת ביטחון תזונתי*

רמת ביטחון תזונתי		סך הניקוד
על פי חלוקה ל-3 קטגוריות	על פי חלוקה ל-2 קטגוריות	
ביטחון תזונתי גבוה	ביטחון תזונתי	1-0
ביטחון תזונתי נמוך	אי-ביטחון תזונתי	4-2
ביטחון תזונתי נמוך מאוד		6-5

* על פי החלוקה של משרד החקלאות האמריקאי.

בסקר הנוכחי הוסף מדד משלים של ביטחון תזונתי המתייחס לאיכות המזון בהיבט הבריאות – נגישות למזון בריא – מדד שתוקף ע"י המכון האמריקני למזון וחקלאות (NIFA). המדד מתייחס ליכולת הכלכלית של משק הבית לממן מזון שאינו מזיק לבריאות (שאלה 10 בשאלון). השאלה שנשאלה היא "ב-12 החודשים האחרונים, חששתם שהמזון שאתם יכולים להרשות לעצמכם עלול להזיק לבריאותכם". שלוש התשובות האפשריות – "לרוב נכון", "לפעמים נכון", "בכלל לא נכון" סווגו למדד:

1. נגישות גבוהה למזון בריא (מי שהשיב "לרוב נכון").

2. נגישות נמוכה למזון בריא (מי שהשיב "לפעמים נכון").
3. נגישות נמוכה מאוד למזון בריא (מי שהשיב "בכלל לא נכון").

קביעת הסטטוס של נגישות למזון בריא נקבעה באופן שהקטגוריה **נגישות למזון בריא** כוללת נגישות גבוהה למזון בריא. הימצאות באי-נגישות למזון בריא כוללת נגישות נמוכה למזון בריא ונגישות נמוכה מאוד למזון בריא.

מדד זה שונה מהמדד של ביטחון תזונתי, למרות שיש קשר ביניהם: יש משקי בית החיים בביטחון תזונתי אך באי-ביטחון מבחינת היכולת לממן מזון שאינו פוגע בבריאות (נגישות למזון בריא) וקיימת גם התופעה ההפוכה של משקי בית שלפי המדד של היכולת לממן מזון שאינו פוגע בבריאות (נגישות למזון בריא) חיים בביטחון, אך לא בביטחון תזונתי.

ממצאים

ביטחון תזונתי

בתקופה הנסקרת 30.8% ממשקי הבית חיו באי-ביטחון תזונתי בשל סיבות כלכליות, לפי החלוקה הבאה: 12.3% בביטחון תזונתי נמוך מאוד ו-18.4% בביטחון תזונתי נמוך (לוח 5). שיעור הנפשות שחיו באי-ביטחון תזונתי 32.6%. שיעור הילדים במשקי בית החיים באי-ביטחון תזונתי היה גבוה אף יותר – 36.0%.

לוח 5: רמות הביטחון התזונתי לפי אוכלוסייה (מספרים מוחלטים ואחוזים), 2023

ילדים		נפשות בוגרות		נפשות		משקי בית		
השיעור (%)	סך הכול (אלפים)	השיעור (%)	סך הכול (אלפים)	השיעור (%)	סך הכול (אלפים)	השיעור (%)	סך הכול (אלפים)	
64.0	2,056	69.1	4,500	67.4	6,556	69.2	2,444	ביטחון תזונתי (ביטחון תזונתי גבוה)
23.7	762	18.3	1,194	20.1	1,957	18.4	651	ביטחון תזונתי נמוך
12.3	394	12.6	818	12.5	1,212	12.3	436	ביטחון תזונתי נמוך מאוד
36.0	1,157	30.9	2,012	32.6	3,169	30.8	1,087	אי-ביטחון תזונתי (ביטחון תזונתי נמוך ונמוך מאוד)

ממצאי הסקר בכלל האוכלוסייה, עולה כי הימצאות בעוני מגבירה במידה רבה את הסיכויים להיות באי-ביטחון תזונתי מסיבות כלכליות.

לוח 6 מציג את הביטחון התזונתי של משקי בית, נפשות בוגרות וילדים, לפי קבוצות האוכלוסייה: יהודים – סך הכול, יהודים לא-חרדים ויהודים חרדים – וערבים. בקרב היהודים הלא-חרדים 23.4% ממשקי בית חיו באי-ביטחון תזונתי, כש-9.1% בביטחון תזונתי נמוך מאוד. שיעור משקי הבית החרדים שחיו באי-ביטחון תזונתי היה 29.1%.

בחברה הערבית שיעור משקי הבית החיים באי-ביטחון תזונתי גבוה במיוחד ועמד על 62.8%, בהשוואה ל-24.3% בחברה היהודית. מתוך משקי הבית החיים באי-ביטחון תזונתי בחברה הערבית 34.0% חיו בביטחון תזונתי נמוך ו-28.8% בביטחון תזונתי נמוך מאוד.

קרוב למחצית ממשקי הבית החיים באי-ביטחון תזונתי בחברה הערבית (28.8% ממשקי הבית הערבים) מצויים בביטחון תזונתי נמוך מאוד – והם מהווים 43.0% מהחיים באי-ביטחון תזונתי

נמוך מאוד (תרשים 1). הממצאים העגומים על אי-ביטחון תזונתי בחברה הערבית הם תוצאה של של ממדי העוני הגבוהים בקרבה⁵.

באוכלוסייה החרדית, אף שתחולת העוני בקרבה דומה לזו של האוכלוסייה הערבית, שיעור החיים באי-ביטחון תזונתי נמוך במידה ניכרת. הסיבות להבדלים בין האוכלוסייה הערבית והחרדית נובעות בין היתר, ממאפייני התרבות הייחודים של האוכלוסייה החרדית שהכנסותיה הנמוכות מעבודה נובעות לעיתים מבחירה המשקפת את ההעדפה של הרוח (לימודי קודש) על פני החומר, המגדילה את התועלת והרווחה המשפחתית. בחברה החרדית גם רווחת עזרה הדדית, ושכיחות בה מערכות קהילתיות כלכליות ופיננסיות ייחודיות דוגמת גמ"חים, קופות צדקה וקרנות ערבות ליתומים ואלמנות וקניות קהילתיות.

בכל קבוצות האוכלוסייה שיעור הילדים החיים במשקי בית באי-ביטחון תזונתי היה גבוה בהשוואה לשיעורים בקרב הנפשות הבוגרות. עם זאת, בקרב החרדים שיעור החיים בביטחון תזונתי נמוך מאוד, גבוה יותר בקרב נפשות בוגרות: 5.2% בקרב ילדים ו-8.2% בקרב נפשות בוגרות.

לוח 6: רמות הביטחון התזונתי לפי אוכלוסייה (אחוזים)*, 2023

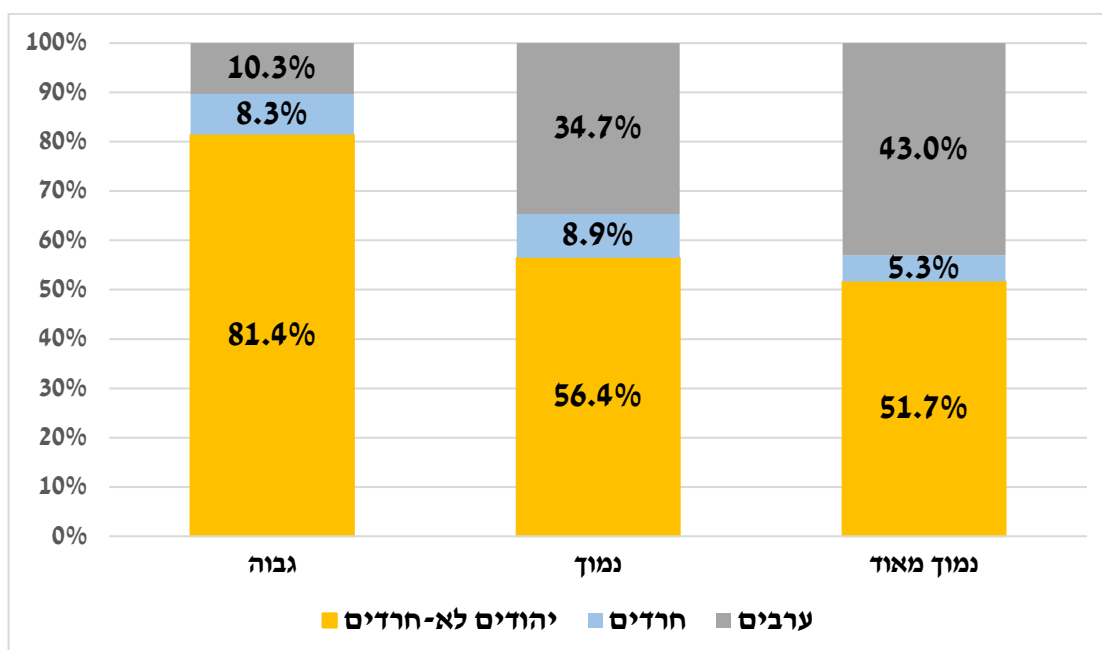
ילדים	נפשות בוגרות (בני 18 ויותר)	נפשות	משקי בית	רמת ביטחון תזונתי
יהודים				
73.6	77.1	76.0	75.7	ביטחון תזונתי גבוה (ביטחון תזונתי גבוה)
20.4	14.5	16.4	15.3	ביטחון תזונתי נמוך
6.1	8.4	7.6	9.0	ביטחון תזונתי נמוך מאוד
26.4	22.9	24.0	24.3	אי-ביטחון תזונתי (ביטחון תזונתי נמוך ונמוך מאוד)
יהודים לא-חרדים				
76.2	78.2	77.7	76.6	ביטחון תזונתי גבוה (ביטחון תזונתי גבוה)
18.6	13.6	14.9	14.4	ביטחון תזונתי נמוך
5.2	8.2	7.4	9.1	ביטחון תזונתי נמוך מאוד
23.8	21.8	22.3	23.4	אי-ביטחון תזונתי (ביטחון תזונתי נמוך ונמוך מאוד)
יהודים חרדים				
68.3	71.3	69.8	70.9	ביטחון תזונתי גבוה (ביטחון תזונתי גבוה)
23.9	19.5	21.7	20.7	ביטחון תזונתי נמוך

⁵ ראו ניצה (קלינר) קסיר ושות', 2024, דוח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות - 2023, מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי.

ילדים	נפשות בוגרות (בני 18 ויותר)	נפשות	משקי בית	רמת ביטחון תזונתי
7.7	9.2	8.5	8.4	ביטחון תזונתי נמוך מאוד
31.7	28.7	30.2	29.1	אי-ביטחון תזונתי (ביטחון תזונתי נמוך ונמוך מאוד)
ערבים				
33.1	37.3	35.8	37.2	ביטחון תזונתי (ביטחון תזונתי גבוה)
34.6	33.4	33.9	34.0	ביטחון תזונתי נמוך
32.3	29.3	30.4	28.8	ביטחון תזונתי נמוך מאוד
66.9	62.7	64.2	62.8	אי-ביטחון תזונתי (ביטחון תזונתי נמוך ונמוך מאוד)

*בשל עיגולים השיעורים לא תמיד מסתכמים ל-100%.

תרשים 1: קבוצות אוכלוסייה לפי רמת הביטחון התזונתי, משקי בית (אחוזים), 2023

מרבית משקי הבית החיים בביטחון תזונתי גבוה הם יהודים לא-חרדים – כ-81%. הערבים מהווים כ-35% מהחיים בביטחון תזונתי נמוך ו-43% בביטחון תזונתי נמוך מאוד (תרשים 1), שיעור הגבוה בפי כשניים משיעורם במשקי הבית בישראל.

בחלוקה לפי קבוצות גיל עולה כי בקרב בני 65 ומעלה שיעור החיים בביטחון תזונתי הוא הגבוה ביותר, עם כ-35% בקרבם שיעור החיים באי-ביטחון תזונתי גבוה, ולאחריהם אנשים בגיל העבודה (בני 18 עד 65). בקרב ילדים במשקי בית החיים בביטחון תזונתי, השיעור הוא הנמוך ביותר 64% (לוח 7).

לוח 7: רמות הביטחון התזונתי לפי קבוצת גיל (אחוזים), 2023

רמת ביטחון תזונתי	ילדים	גיל עבודה עיקרי (בני 18 עד 64)	בני 65 ויותר
ביטחון תזונתי (ביטחון תזונתי גבוה)	64.0	68.0	74.8
ביטחון תזונתי נמוך	23.7	18.8	16.2
ביטחון תזונתי נמוך מאוד	12.3	13.3	9.0
אי-ביטחון תזונתי (ביטחון תזונתי נמוך ונמוך מאוד)	36.0	32.0	25.2

בניתוח לפי מקום מגורים עולה כי האי-ביטחון התזונתי גבוה יותר בפריפריה בהשוואה למרכז. שיעור האי-ביטחון תזונתי במחוזות ירושלים, צפון ודרום גבוה יותר מאשר במחוזות חיפה תל אביב והמרכז (לוח 8). שיעור משקי הבית החיים באי-ביטחון תזונתי היה גבוה במיוחד במשקי בית עם 6 נפשות ויותר 54.8% והביטחון התזונתי הגבוה ביותר הוא במשפחות עם 4 נפשות כ-76% (לוח 9). בניתוח לפי רמת הכנסות עולה כי שיעור החיים באי-הביטחון תזונתי נמוך יותר, ככל ששורדים בחמישוני ההכנסה. עם זאת גם בחמישון העליון יש אנשים החיים באי ביטחון תזונתי (לוח 10).

לוח 8: רמות הביטחון התזונתי לפי מחוז מגורים (אחוזים), 2023

מחוז	ביטחון תזונתי גבוה	ביטחון תזונתי נמוך	ביטחון תזונתי נמוך מאוד
משקי בית			
מחוז ירושלים	62.4	23.0	14.5
מחוז צפון	58.8	24.3	16.9
מחוז חיפה	72.6	17.7	9.7
מחוז מרכז	76.1	16.1	7.8
מחוז תל אביב	72.7	16.9	10.4
מחוז דרום	62.1	16.7	21.2
נפשות בוגרות (בני 18 ויותר)			
מחוז ירושלים	61.7	22.1	16.2
מחוז צפון	57.9	25.2	16.9
מחוז חיפה	71.0	17.8	11.2
מחוז מרכז	75.9	15.3	8.8
מחוז תל אביב	77.2	15.8	7.0
מחוז דרום	62.2	17.1	20.7
ילדים			
מחוז ירושלים	54.2	26.3	19.5
מחוז צפון	53.4	27.3	19.3
מחוז חיפה	65.5	21.9	12.6
מחוז מרכז	73.8	20.0	6.2
מחוז תל אביב	72.3	23.6	4.1
מחוז דרום	63.9	23.4	12.7

לוח 9: רמות הביטחון התזונתי לפי גודל משפחה (אחוזים), 2023

מספר נפשות במשק הבית	ביטחון תזונתי	ביטחון תזונתי נמוך	ביטחון תזונתי נמוך מאוד
1	62.4	19.5	18.0
2	74.6	16.9	8.5
3	74.2	14.0	11.8
4	75.9	13.9	10.2
5	71.0	19.4	9.6
+6	54.8	28.5	16.8

לוח 10: רמות הביטחון התזונתי לפי חמישון הכנסה*, משקי בית (אחוזים), 2023

חמישון הכנסה	ביטחון תזונתי	
	ביטחון תזונתי גבוה	אי-ביטחון תזונתי
1 (חמישון תחתון)	41.2	27.8
2	55.2	27.0
3	63.8	22.8
4	79.5	13.4
5 (חמישון עליון)	90.9	7.6

* החלוקה לחמישוני הכנסות נעשתה על פי נתונים מינהליים של ביטוח לאומי

נגישות למזון בריא

השנה הוסף בסקר מדד נוסף, היכולת כלכלית של משק הבית לממן מזון שאינו מזיק לבריאות (להלן, מדד נגישות למזון בריא). שיעור משקי הבית שאין ביכולתם לממן כלכלית מזון שאינו מזיק לבריאות היה 31% : 22.3% בנגישות נמוכה למזון בריא, ו-8.7% בנגישות נמוכה מאוד למזון בריא. שיעור הנפשות שלהן אין יכולת לממן מזון שאינו מזיק לבריאות היה 33.4% (לוח 11).

בין שני המדדים שבוחנים היבטים שונים של ביטחון תזונתי – הממד הכללי לביטחון תזונתי והמדד לנגישות למזון בריא – יש מתאם. באוכלוסיות שבהן קיים שיעור גבוה של משקי בית החיים בביטחון תזונתי נמצא גם שיעור גבוה של החיים בביטחון לפי מדד נגישות למזון בריא. עם זאת, שני המדדים אינם זהים: יש משקי בית שחיים בביטחון תזונתי אך באי-ביטחון על פי נגישות למזון בריא, וקיימת גם התופעה ההפוכה של משקי בית שלפי מדד הנגישות למזון בריא חיים בביטחון, אך חיים באי-ביטחון תזונתי.

לוח 11: נגישות למזון בריא (יכולת כלכלית של משק הבית לממן מזון שאינו מזיק לבריאות), כלל האוכלוסייה (מספרים מוחלטים ואחוזים), 2023

ילדים		נפשות בוגרות*		נפשות		משקי בית		
שיעור (%)	סך הכול (אלפים)	שיעור (%)	סך הכול (אלפים)	שיעור (%)	סך הכול (אלפים)	שיעור (%)	סך הכול (אלפים)	
62.5	2,009	68.6	4,464	66.6	6,472	69.0	2,436	נגישות גבוהה למזון בריא
26.7	858	22.8	1,487	24.1	2,346	22.3	788	נגישות נמוכה למזון בריא
10.8	346	8.6	561	9.3	907	8.7	308	נגישות נמוכה מאוד למזון בריא
37.5	1,204	31.4	2,048	33.4	3,253	31.0	1,096	אי נגישות למזון בריא

* בני 18 ויותר.

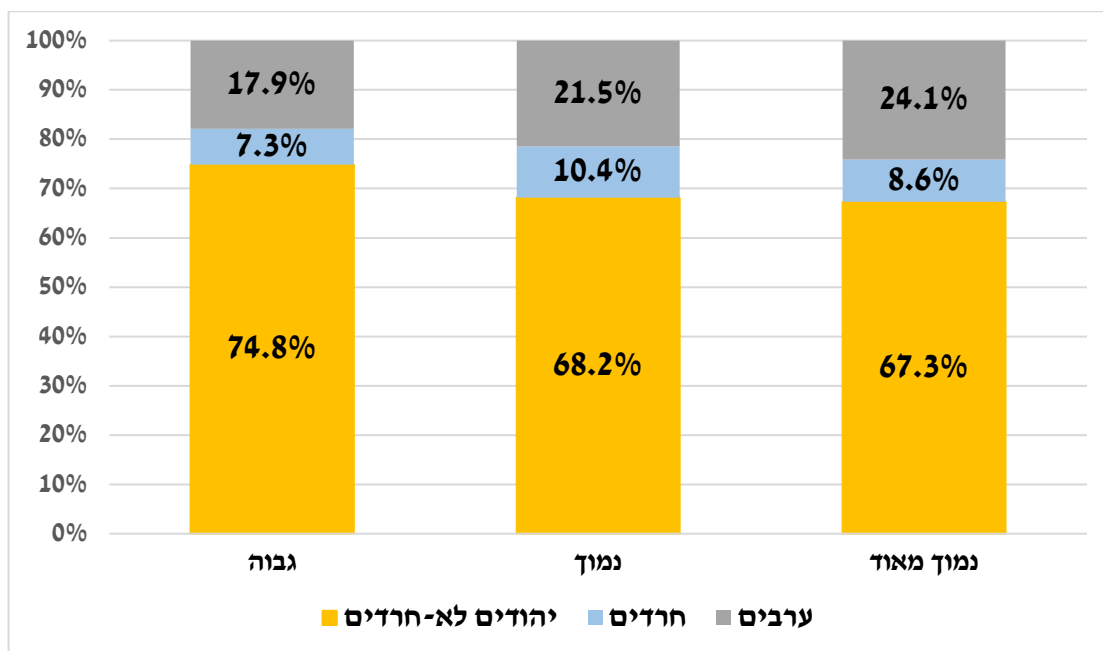
הממצאים לפי אוכלוסיות מלמדים ששיעור משקי הבית הסובלים מאי-נגישות למזון בריא (מסיבות כלכליות) גבוה במיוחד בחברה הערבית ובחברה החרדית ועומד על 41.5% ו-40.5% בהתאמה. עם זאת באוכלוסייה הערבית התמונה עגומה יותר – שיעור משקי הבית החיים עם נגישות נמוכה מאוד למזון בריא היה בתקופה הנסקרת 16.8% לעומת 8.9% באוכלוסייה החרדית. באוכלוסייה היהודית – החרדית והלא-חרדית – שיעור משקי הבית שדיווחו על אי-נגישות למזון בריא (אי יכולת כלכלית לממן מזון בריא) היה גבוה מהשיעור שדיווחו על אי-ביטחון תזונתי. באוכלוסייה הערבית המצב הפוך: שיעור משקי בית שאינם יכולים לממן מזון שאינו מזיק לבריאות נמוך במידה ניכרת מהשיעור של משקי הבית החיים באי-ביטחון תזונתי.

לוח 12: נגישות למזון בריא לפי אוכלוסיות (אחוזים), 2023

ילדים	נפשות בוגרות (בני 18 ויותר)	נפשות	משקי בית	רמת נגישות למזון בריא
יהודים				
65.0	70.9	69.0	71.1	נגישות גבוהה למזון בריא
26.7	22.4	23.8	21.8	נגישות נמוכה למזון בריא
8.2	6.7	7.2	7.1	נגישות נמוכה מאוד למזון בריא
35.0	29.1	31.0	28.9	אי-נגישות למזון בריא (נגישות נמוכה ונמוכה מאוד למזון בריא)
יהודים לא-חרדים				
70.1	73.2	72.3	73.1	נגישות גבוהה למזון בריא
22.3	20.5	21.0	20.1	נגישות נמוכה למזון בריא
7.6	6.3	6.7	6.8	נגישות נמוכה מאוד למזון בריא
29.9	26.8	27.7	26.9	אי-נגישות למזון בריא (נגישות נמוכה ונמוכה מאוד למזון בריא)
יהודים חרדים				
54.7	59.2	57.0	59.5	נגישות גבוהה למזון בריא
35.7	32.1	33.9	31.6	נגישות נמוכה למזון בריא
9.6	8.7	9.1	8.9	נגישות נמוכה מאוד למזון בריא
45.3	40.8	43.0	40.5	אי-נגישות למזון בריא (נגישות נמוכה ונמוכה מאוד למזון בריא)
ערבים				
54.2	59.3	57.4	58.5	נגישות גבוהה למזון בריא
26.6	24.6	25.3	24.7	נגישות נמוכה למזון בריא
19.2	16.2	17.3	16.8	נגישות נמוכה מאוד למזון בריא
45.8	40.7	42.6	41.5	אי-נגישות למזון בריא (נגישות נמוכה ונמוכה מאוד למזון בריא)

*בשל עיגולים השיעורים לא תמיד מסתכמים ל-100%.

תרשים 2: קבוצות אוכלוסייה לפי רמת נגישות למזון בריא, משקי בית (אחוזים), 2023

שיעור הילדים במשקי בית החיים עם נגישות נמוכה למזון בריא, גבוה בכל קבוצות האוכלוסייה (לוח 11), ממצא מטריד בשל חשיבות נגישות למזון בריא לצורך גדילה והתפתחות בריאה. כמו במדד הביטחון התזונתי, גם בנגישות למזון בריא מצבם של בני 65 ויותר היה טוב יותר בהשוואה לגילים צעירים יותר: 72.9% בקרב בני 65 ויותר, לעומת 67.7% בגיל העבודה העיקרי ו-62.5% בקרב הילדים.

לוח 13: נגישות למזון בריא לפי גיל (אחוזים), 2023

רמת נגישות למזון בריא	ילדים	גיל עבודה עיקרי (בני 18 עד 64)	בני 65 ויותר
נגישות גבוהה למזון בריא	62.5	67.7	72.9
נגישות נמוכה למזון בריא	26.7	23.0	21.7
נגישות נמוכה מאוד למזון בריא	10.8	9.2	5.4
אי-נגישות למזון בריא (נגישות נמוכה ונמוכה מאוד למזון בריא)	37.5	32.3	27.1

לוח 14: נגישות למזון בריא לפי מחוז מגורים (אחוזים), 2023

אי-נגישות למזון בריא		נגישות למזון בריא	
נגישות נמוכה מאוד למזון בריא	נגישות נמוכה למזון בריא	נגישות גבוהה למזון בריא	
משקי בית			
10.8	23.7	65.5	מחוז ירושלים
11.7	22.2	66.1	מחוז צפון
4.0	26.1	69.9	מחוז חיפה
6.6	17.2	76.2	מחוז מרכז
11.3	27.0	61.8	מחוז תל אביב
7.9	22.1	70.0	מחוז דרום
נפשות בוגרות (בני 18 ויותר)			
11.6	24.4	64.0	מחוז ירושלים
12.0	21.7	66.3	מחוז צפון
4.5	27.5	68.0	מחוז חיפה
5.1	17.9	77.0	מחוז מרכז
11.5	25.9	62.6	מחוז תל אביב
8.0	25.4	66.7	מחוז דרום
ילדים			
16.7	25.6	57.7	מחוז ירושלים
12.9	23.5	63.6	מחוז צפון
6.2	24.8	68.9	מחוז חיפה
5.9	17.6	76.5	מחוז מרכז
14.0	38.4	47.6	מחוז תל אביב
5.2	30.1	64.7	מחוז דרום

הממצאים לפי מחוז מגורים (לוח 14) מצביעים על פערים בין המחוזות בשיעורי הנגישות למזון בריא (מסיבות כלכליות). בתקופה הנסקרת הנגישות הגבוהה ביותר למזון בריא הייתה במחוז מרכז 76.2%. במחוז תל אביב שבו שיעור החיים בביטחון תזונתי היה הגבוה ביותר, דווקא הנגישות למזון בריא היא הנמוכה ביותר: 61.8% ממשקי הבית ו-47.6% מהילדים חיים במשקי בית עם נגישות נמוכה למזון בריא.

המחוז שבו היה השיעור הגבוה ביותר של משקי בית החיים בנגישות נמוכה מאוד למזון בריא הוא מחוז הצפון – 11.7%. במחוז ירושלים נמצא השיעור הגבוה ביותר של ילדים במשקי בית החיים עם נגישות נמוכה מאוד למזון בריא – 16.7%.

נגישות גבוהה למזון בריא מאפיינת יותר משקי בית עם 2 ו-4 נפשות – כ-73%-74%. אי-נגישות למזון בריא (מסיבות כלכליות) שכיחה יותר במשקי בית בהם 6 נפשות ויותר – 55.5% (לוח 15).

לוח 15: נגישות למזון בריא לפי גודל משק בית (אחוזים), 2023

נגישות נמוכה מאוד למזון בריא	נגישות נמוכה למזון בריא	נגישות גבוהה למזון בריא	גודל משק הבית
8.7	20.5	70.8	1
3.6	22.7	73.7	2
9.5	26.1	64.4	3
12.7	14.6	72.7	4
8.4	20.7	70.9	5
13.3	31.1	55.5	+6

שיעור משקי הבית החיים באי-נגישות למזון בריא (מסיבות כלכליות) דומה בשני חמישוני ההכנסה התחתונים, והוא קטן ככל שעולים בחמישון ההכנסה (לוח 16). קשר זה בין חמישוני ההכנסה לבין נגישות למזון בריא דומה לקשר בין חמישוני אלה לבין מצב הביטחון התזונתי (לוח 10), אלא שהעוצמה שלו נמוכה יותר.

לוח 16: נגישות למזון בריא לפי חמישוני הכנסה*, משקי בית (אחוזים), 2023

אי-נגישות למזון בריא		נגישות למזון בריא	חמישון הכנסה
נגישות נמוכה מאוד למזון בריא	נגישות נמוכה למזון בריא	נגישות גבוהה למזון בריא	
20.2	21.5	54.5	1 (חמישון תחתון)
9.5	30.1	54.7	2
8.8	27.5	62.7	3
6.3	22.7	67.5	4
2.4	8.1	86.1	5 (חמישון עליון)

* לפי נתונים מינהליים של ביטוח לאומי

ניתוח הסתברויות

כדי לנתח את מאפייני הדמוגרפיה והתעסוקה המשפיעים על ביטחון תזונתי, על פי שני המדדים שהוצגו בדוח – מדד הביטחון התזונתי ומדד היכולת לרכוש מזון שאינו מזיק לבריאות – הורצו מספר רגרסיות לוגיסטיות לכל אחד מהמדדים. התוצאות שהתקבלו בגרסאות השונות של הרגרסיות שהורצו היו דומות מאוד⁶.

הממצאים מרגרסיות שכללו משתני דמוגרפיה ותעסוקה, תוך שליטה על משתנים המבטאים תמיכה חיצונית במשק הבית מוצגים בלוחות הבאים.

ביטחון תזונתי

מניתוח הרגרסיה (לוח 17) עולה כי הסיכויים להימצא באי-ביטחון תזונתי (ביחס להימצאות בביטחון תזונתי) גדולים יותר, ומובהקים, באוכלוסייה הערבית לעומת האוכלוסייה היהודית. באוכלוסייה הערבית הסיכוי של משקי בית עם 1–2 ילדים לחיות באי-ביטחון תזונתי גבוה פי 3.5 בהשוואה ליהודים לא-חרדים עם אותו מספר ילדים. לעומת זאת, ההבדל בין יהודים חרדים ליהודים לא-חרדים אינו מובהק.

העלייה במספר הילדים מגדילה את הסיכוי לאי-ביטחון תזונתי, ועלייה זו בולטת במיוחד במשקי בית באוכלוסייה הערבית. כמו כן, בחברה הערבית במשקי בית ללא ילדים הסיכויים לאי-ביטחון תזונתי גבוהים יותר מאשר במשקי בית עם 1–2 ילדים. בשאר האוכלוסיות אמנם קיימת השפעה של הגידול במספר הילדים אך היא מובהקת רק בחלק מהרגרסיות שהורצו. לגבי 5 ילדים ויותר, הן בחברה היהודית הלא-חרדית והן ביהודית החרדית, הסיכוי גבוה פי כ-4 בהשוואה ליהודים לא חרדים עם 1–2 ילדים, והתוצאה מובהקת ברמה של כ-8%.

הסיכויים של משקי בית שראש משק הבית בן יותר מ-65 או פחות מ-37 להיות באי-ביטחון תזונתי נמוכים בהשוואה לקבוצות הגיל האחרות. כאשר ראש משק הבית בן יותר מ-65, הסיכויים להימצא באי-ביטחון תזונתי כמחצית מהסיכוי בהשוואה לראש משק בית עד גיל 37. הסיכוי של משק בית להימצא באי-ביטחון תזונתי אם ראשו הוא בעל השכלה על תיכונית או אקדמית נמוכים מאשר בשאר הקבוצות. הסיכוי לאי-ביטחון תזונתי נמוך יותר כאשר במשק הבית שני מפרנסים – כמחצית בהשוואה למשקי בית בגיל העבודה שבהם מפרנס אחד.

אוכלוסיות מקבלי תמיכה – הן כספית והן בעין – הן אוכלוסיות שמצבן הכלכלי פחות טוב. ממצאי הרגרסיה מלמדים שהסיכויים לאי-ביטחון תזונתי בקרב שתי הקבוצות גבוהים מאלו שאינם זוכים לתמיכה, פי 1.4 ו-3.6 בהתאמה, כאשר התוצאה לגבי התמיכה הכספית הייתה מובהקת רק בחלק מהמודלים שהורצו. ממצאים אלו מלמדים שהתמיכות בעין ובכסף אינן מספיקות כדי למנוע הימצאות באי-ביטחון תזונתי.

⁶ לצורך הניתוח הורצו גרסאות שונות (למשל, עם או בלי מספר המפרנסים בבית, עם או בלי תמיכה חיצונית). ברגרסיות המוצגות כאן ההנחה הייתה שבנקודת זמן ההחלטה על מספר ילדים ומספר המפרנסים היא אקסוגנית. התוצאות שהתקבלו בכל ההרצות – למשל ללא מספר המפרנסים, ללא תמיכה חיצונית, וללא מספר מפרנסים ותמיכה חיצונית – היו דומות.

לוח 177: תוצאות מרגרסיה לוגיסטית (odds ratios) לאפיון החיים באי-ביטחון תזונתי, 2023

רמת מובהקות*	יחס הסיכויים (odds ratio) להימצא באי-ביטחון תזונתי	משתנה
0.357684	1.354	יהודים לא-חרדים ללא ילדים
0.688628	1.194	יהודים לא-חרדים עם 3-4 ילדים
0.073704	4.094	יהודים לא-חרדים עם 5 ילדים ויותר
<0.0001	5.116	ערבים ללא ילדים
0.000426	3.551	ערבים עם 1-2 ילדים
<0.0001	8.117	ערבים עם 3-4 ילדים
<0.0001	8.916	ערבים עם 5 ילדים ויותר
0.231513	1.768	יהודים חרדים ללא ילדים
0.950291	0.970	יהודים חרדים עם 1-2 ילדים
0.182464	2.188	יהודים חרדים עם 3-4 ילדים
0.082359	3.935	חרדים עם 5 ילדים ויותר
0.776282	1.082	46-37
0.605872	1.139	64-47
0.025197	0.473	65 ויותר
0.000846	2.891	השכלה חלקית
0.022984	2.001	תיכון מלא
0.138945	0.624	לימודים על תיכונים
0.327012	0.609	ישיבה
0.925236	2.073	ללא מפרנסים
0.005231	1.857	מפרנס אחד
0.120667	1.394	מקבלי תמיכה כספית
<0.0001	3.565	מקבלי תמיכה בעין

נגישות למזון בריא

בדומה לאי-ביטחון תזונתי, הממצאים לגבי נגישות למזון בריא בשנת 2023 מלמדים שהסיכויים להימצא באי-נגישות למזון בריא מסיבות כלכליות (לעומת הימצאות בנגישות גבוהה למזון בריא) גדלים כאשר מספר הילדים גדל (לוח 18). הממצאים מובהקים בקרב יהודים חרדים ובקרב ערבים. הסיכוי של ערבים וחרדים להימצא באי-נגישות למזון בריא מסיבות כלכליות גבוה בהשוואה ליהודים לא-חרדים.

** p-value למבחן סטטיסטי כנגד ההשערה שיחס הסיכויים שווה ל-1.

ממצאי הרגרסיה מלמדים שהסיכוי לאי-ביטחון תזונתי בקרב אוכלוסיות מקבלי תמיכה בעין גבוה מאלו שאינם זוכים לתמיכה, פי 1.5. שאר המאפיינים שנבחנו אינם מנבאים בצורה מובהקת גידול או ירידה בסיכוי לאי-נגישות למזון בריא מסיבות כלכליות (לעומת הימצאות בנגישות גבוהה למזון בריא).

לוח 18: תוצאות מרגרסיה לוגיסטית (odds ratio) לאפיון החיים באי-נגישות למזון בריא, 2023

רמת מובהקות*	יחס הסיכויים (odds ratio) לאי-נגישות למזון בריא	משתנה
0.1937	1.472	יהודים לא-חרדים ללא ילדים
0.0919	1.914	יהודים לא-חרדים עם 3-4 ילדים
0.2739	2.248	יהודים לא-חרדים עם 5 ילדים ויותר
0.0817	1.788	ערבים ללא ילדים
0.0694	1.989	ערבים עם 1-2 ילדים
0.0012	3.393	ערבים עם 3-4 ילדים
0.0302	2.746	ערבים עם 5 ילדים ויותר
0.3601	1.475	יהודים חרדים ללא ילדים
0.0136	3.290	יהודים חרדים עם 1-2 ילדים
0.0050	4.487	יהודים חרדים עם 3-4 ילדים
0.0046	4.774	יהודים חרדים עם 5 ילדים ויותר
0.6889	0.903	37-46
0.3370	1.245	47-64
0.6609	0.877	65 ויותר
0.6336	1.161	השכלה חלקית
0.6121	1.163	תיכון מלא
0.2230	0.698	לימודים על תיכונים
0.0713	0.442	ישיבה
0.8123	0.940	ללא מפרנסים
0.9373	0.984	מפרנס אחד
0.2024	1.295	מקבלי תמיכה כספית
0.0468	1.546	מקבלי תמיכה בעין

נספחים

נספח 1: שיעורי ההשבה על שאלות הסקר

להלן לוח התפלגות התשובות לשש שאלות הסקר. בסקר היו אחוזי השבה גבוהים ורק אחוזים בודדים סרבו או לא ידעו איך לענות לשאלות הסקר. בשאלת מדד נגישות למזון בריא כ-3% סירבו או לא ידעו מה להשיב.

לוח נ1: השבה על שאלות הסקר (ב-12 החודשים האחרונים) (אחוזים)

שאלה	לעתיים קרובות נכון	לפעמים נכון	אף פעם לא נכון	לא יודע או סירב	סך הכול
האוכל שנקנה לא הספיק, ולא היה כסף כדי לקנות יותר	8.2	17.6	71.5	2.8	100.0
לא יכלו להרשות לעצמם לאכול ארוחות מאוזנות	6.9	20.3	71.1	1.8	100.0
	כן	לא	לא יודע		
מישהו מהמבוגרים במשק הבית אי פעם הקטין את גודל הארוחות או דילג על ארוחות כי לא היה מספיק כסף לאוכל	20.5	79.2	0.3		100.0
	כמעט כל חודש	כמה חודשים אבל לא כל חודש	רק 1-2 חודשים	לא יודע	
באיזו תדירות זה קרה?	55.1	26.8	12.2	5.9	100.0
	כן	לא	לא יודע		
אי פעם אכלו פחות ממה שהרגישו שצריכים כי לא היה מספיק כסף לאוכל	13.5	80.8	5.6		100.0
היו רעבים אבל לא אכלו כי לא היה מספיק כסף לאוכל	4.8	94.1	1.1		100.0
	לרוב נכון	לפעמים נכון	בכלל לא נכון	לא יודע	מסרב לענות
חששו שהמזון שיכולים להרשות לעצמכם עלול להזיק לבריאותם	5.2	26.2	65.2	3.4	100.0

נספח 2: ביטחון תזונתי, לפי קווי עוני, 2023

לוח 2: רמת הביטחון התזונתי במשקי בית לפי קווי עוני שונים (אחוזים), 2023*

הגדרת עוני	האם עני	ביטחון תזונתי גבוה	ביטחון תזונתי נמוך	ביטחון תזונתי נמוך מאוד
40% מחציון ההכנסה	מעל קו העוני	72.4	17.3	10.3
	מתחת לקו העוני	39.1	26.7	34.2
50% מחציון ההכנסה	מעל קו העוני	73.8	16.9	9.3
	מתחת לקו העוני	41.9	26.2	31.9
60% מחציון ההכנסה	מעל קו העוני	74.5	16.0	9.4
	מתחת לקו העוני	46.7	27.6	25.7

*קו העוני לפי דוח העוני 2022

לוח 3: רמת נגישות למזון בריא במשקי בית לפי קווי עוני שונים (אחוזים), 2023*

הגדרת עוני	האם עני	נגישות גבוהה למזון בריא	נגישות נמוכה למזון בריא	נגישות נמוכה מאוד למזון בריא
40% מחציון ההכנסה	מעל קו העוני	72.6	17.3	10.1
	מתחת לקו העוני	39.5	26.9	33.7
50% מחציון ההכנסה	מעל קו העוני	74.0	16.9	9.1
	מתחת לקו העוני	42.2	26.2	31.6
60% מחציון ההכנסה	מעל קו העוני	74.7	16.1	9.2
	מתחת לקו העוני	46.7	27.7	25.5

*קו העוני לפי דוח העוני 2022

נספח 3: סקרי עבר של ביטחון תזונתי

סקר הביטחון התזונתי של שנת 2023 שונה מסקרי המעקב שנערכו בעבר במינהל המחקר של ביטוח לאומי (ב-2011, 2012, 2016 ו-2021), ולכן אין אפשרות להשוות את התוצאות. הסקר שונה הן באוכלוסייה (לא חזרה לאוכלוסייה שנדגמה בעבר), הן בשאלון והן בבניית המדד לאי-ביטחון תזונתי (בסקר העבר המדד חולק ל-4 קטגוריות, ש-2 מהן אוחדו לקטגוריה של ביטחון תזונתי ו-2 לקטגוריה של אי-ביטחון תזונתי). גם אופן הדגימה שונה. בסקר הנוכחי נשאלו אנשים בוגרים על מספר נפשות במשק הבית ובסקרי עבר עד 2021 בנו משפחות ודגמו אותם. לכן הסקר אינו בר השוואה לסקרים קודמים כמוסבר בפרסום מכון ברוקדייל – **אי ביטחון תזונתי בישראל מאפיינים, מענים ואתגרים (2022)**.

הסקר הראשון בעבר, נערך בשנת 2011. השיבו על הסקר 5,600 משפחות. לצורכי הסקר הוגדרה משפחה כיחידה של יחיד או זוג, עם ילדים עד גיל 24 (אם הילדים אינם נשואים). ראש המשפחה הוגדר כמבוגר בעל ההכנסות הגבוהות ביותר. בשנת 2012 השיבו 6,300 משפחות. בשנים 2016 ו-2021 נעשתה פניה חוזרת למרואיינים של 2011 ו-2012 כדי ללמוד על מידת ההתמשכות (פרמננטיות) של תופעת האי-ביטחון התזונתי, היציאה ממנו או הכניסה אליו. לסקר השיבו 6,226 משפחות בסך הכול בשנת 2016 ו-3,475 משפחות בסך הכול בשנת 2021. המשפחות נשאלו על פי שאלון מובנה של משרד החקלאות האמריקני (USDA). השאלון כלל בין היתר 18 שאלות גרעין שנועדו לברר את רמת האי-ביטחון התזונתי במשפחה. תחילה ענו המשפחות על סדרת שאלות בנוגע לתחושות האי-ביטחון התזונתי שלהם והימצאותם במצבים כאלו. סדרת השאלות של המשפחות עם ילדים הייתה שונה מזו של המשפחות ללא ילדים. השאלון אורגן כך שתחילה נשאלו המשפחות על מצבים פחות חמורים של אי-ביטחון תזונתי, ובהדרגה, בהתאם לתשובות, נשאלו על מצבים חמורים יותר. התשובות סוכמו ועל סמך התוצאה הסופית שויך כל משפחה לאחת מבין ארבע הקטגוריות האלה בסולם הביטחון התזונתי:

1. ביטחון תזונתי
2. אי-ביטחון תזונתי קל / מתון
3. אי-ביטחון תזונתי עם רעב מתון
4. אי-ביטחון תזונתי עם רעב חמור/ניכר

לצורכי המחקר אוחדו שתי הקטגוריות האחרונות לקטגוריה אחת של "אי-ביטחון תזונתי ניכר".

אופן קביעת הסטטוס של הביטחון התזונתי עודכן בשנת 2021 בהתאם לעדכון שנעשה בארה"ב בשנת 2012⁷, באופן שהקטגוריה "ביטחון תזונתי" פוצלה לשניים: ביטחון תזונתי גבוה וביטחון תזונתי סביר. הקטגוריה אי-ביטחון תזונתי מפוצלת אף היא לשניים – מתון וחמור, בדומה לסקרים קודמים. סיכום התשובות בסקר חולק לקטגוריות:

1. ביטחון תזונתי גבוה
2. ביטחון תזונתי סביר
3. אי-ביטחון תזונתי מתון
4. אי-ביטחון תזונתי חמור

⁷ מתוך: <https://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/food-security-in-the-u-s/survey-tools/>

רמת הביטחון התזונתי נקבעת לפי סכום התשובות החיוביות עבור כל משפחה, ולהימצאותם של ילדים מתחת לגיל 18 במשפחה. פירוט השאלות בסקר הקודם נמצא בניירות הסקרים הקודמים⁸.

לוח נ4: ערכי רמות הביטחון התזונתי בהתאם למספר התשובות החיוביות, משפחות עם ילד אחד או יותר, 2021

רמת הביטחון התזונתי – שתי קטגוריות	רמת הביטחון התזונתי – ארבע קטגוריות	סכום התשובות החיוביות
בביטחון תזונתי	גבוה	0
	סביר	2-1
בחוסר ביטחון תזונתי	נמוך	7-3
	נמוך מאוד	18-8

לוח נ5: ערכי רמות הביטחון התזונתי בהתאם למספר התשובות החיוביות למשפחות ללא ילדים, 2021

רמת הביטחון התזונתי – שתי קטגוריות	רמת הביטחון התזונתי – ארבע קטגוריות	סכום התשובות החיוביות
בביטחון תזונתי	גבוה	0
	סביר	2-1
בחוסר ביטחון תזונתי	נמוך	5-3
	נמוך מאוד	10-6

⁸ <https://www.btl.gov.il/Publications/research/Pages/SkerBITCONTzonti.aspx>
https://www.btl.gov.il/Publications/research/Documents/mechkar_108.pdf
https://www.btl.gov.il/Publications/research/Documents/mechkar_115.pdf
https://www.btl.gov.il/Publications/research/Pages/mechkar_127.aspx

נספח 4: שאלון בערבית סקר ביטחון תזונתי 2023

انعدام الأمن الغذائي- تشرين الأول 2023

مرحبا، اسمي _____ واتصل بك من التأمين الوطني، بحكي مع _____؟

نجري استطلاعاً للرأي حول وضع الأمن الغذائي للأسر في إسرائيل بسبب ارتفاع وغلاء المعيشة في السنة الأخيرة.

حيث تأتي أجوبتك لأغراض بحثية فقط، ولن تُنشر لكيلا تُكشف هويتك. وسيتم الحفاظ على التفاصيل بسرية لدى التأمين الوطني.

هل بإمكانك أنت أو بإمكان شخص بالغ آخر الإجابة على استبيان قصير حول الأسرة التي تعيش فيها؟

والآن سأطرح بضعة أسئلة حول تكوين أسرتك.

1. ما هو عدد الأفراد الذين يسكنون بصورة ثابتة في البيت ويحصلون على الطعام بالاعتماد على ميزانية مشتركة، بما في ذلك أنت؟

1. 1

2. 2

3. 3

4. 4

5. 5

6. 6

7. 7 وما فوق

2. من ضمنهم، ما هو عدد كبار السن أعمارهم فوق 65 (بما في ذلك أنت)؟

0. 0

1. 1

2. 2

3. 3

4. 4

5. 5

6 .7

7 وما فوق .8

3. من ضمنهم، ما هو عدد القاصرين من عمر 0 إلى 18؟

0 .1

1 .2

2 .3

3 .4

4 .5

5 .6

6 .7

7 وما فوق .8

إلى مجرى الاستطلاع للرأي: إذا كان المجيب هو مسؤول الأسرة فقم بإعادة صياغة الأسئلة بصورة مناسبة

يكون رئيس الأسرة هو الفرد الذي يملك أعلى مدخول من العمل، وإذا لم يملك إيرادات من العمل- فيكون الفرد الأكبر عمرا.

4. ما هو جنس مسؤول الأسرة؟

(إلى مجري الاستطلاع للرأي: اطرح هذا السؤال فقط إذا لم يكن المطروح عليه السؤال رئيسا للأسرة المعيشية- غير ذلك، قم باختيار الجواب الصحيح)

ذكر .1

أنثى .2

5. ما هو عمر مسؤول الأسرة؟

18 .1

19 .2

20 .3

21 .4

22 .5

23 .6

24 .7

25 .8

26 .9

27 .10

28 .11

- 29 .12
- 30 .13
- 31 .14
- 32 .15
- 33 .16
- 34 .17
- 35 .18
- 36 .19
- 37 .20
- 38 .21
- 39 .22
- 40 .23
- 41 .24
- 42 .25
- 43 .26
- 44 .27
- 45 .28
- 46 .29
- 47 .30
- 48 .31
- 49 .32
- 50 .33
- 51 .34
- 52 .35
- 53 .36
- 54 .37
- 55 .38
- 56 .39
- 57 .40
- 58 .41
- 59 .42
- 60 .43
- 61 .44
- 62 .45
- 63 .46

- 64 .47
 65 .48
 66 .49
 67 .50
 68 .51
 69 .52
 70 .53
 71 .54
 72 .55
 73 .56
 74 .57
 75 .58
 76 .59
 77 .60
 78 .61
 79 .62
 80 وما فوق .63

6. ما هي أعلى شهادة تخرُج من مؤسسة تربية حصلت عليها / حصل عليها مسؤول الأسرة؟

1. بدون تعليم رسمي، ولم يجتِز المرحلة المدرسية الابتدائية
 2. مرحلة ابتدائية
 3. ثانوية جزئية
 4. ثانوية كاملة
 5. دراسات ثانوية
 6. أكاديمية
 7. مدرسة توراتية عليا 'يشيفا'
 8. أخرى، أذكرُ بالتفصيل
7. هل أنت/أنتِ/أنتم:
1. يهود
 2. مسلمون
 3. مسيحيون
 4. دروز
 5. آخر
8. هل تعتبر/ين/ون نفسك/ك/كم:
1. علمانيين

2. تقليديين
3. متدينين
4. متشددين دينيا 'حاردييم' (لمن يجيبون أنهم يهود في السؤال السابق)
5. آخر :

تتناول الأسئلة التالية استهلاك الطعام في بيتك في السنة الماضية:

الآن أنوي أن أقرأ بضعة تصريحات قدمها أشخاص حول وضع استهلاك الطعام لديهم. أخبرني فيما إذا كان التصريح المعني غالبا صحيحا، أو أحيانا صحيحا، أو غير صحيح على الإطلاق- بالنسبة لأسرتك في الأشهر ال-12 الأخيرة- أي منذ (اسم الشهر الحالي) الأخير.

لا يعلم/يرفض الإجابة	غير صحيح على الإطلاق	أحيانا صحيح	غالبا صحيح
☐	☐	☐	☐
9. "الطعام الذي اشتريناه انتهت صلاحيته، فلم يكن لنا مال للحصول على المزيد" (في الأشهر ال-12 الأخيرة)			
☐	☐	☐	☐
10. "لا يمكننا تناول وجبات طعام متوازنة" (في الأشهر ال-12 الأخيرة)			

11. في الأشهر ال-12 الأخيرة، هل أنت أو بالغون آخرون في أسرتك، خفضتم في **مرة** ما حجم وجبات الطعام أو اضطررتم إلى حرمان أنفسكم من تناول وجبات معينة لأنه لم يتوفر هناك مال كافٍ للطعام؟

1. نعم
2. لا
3. لا أعلم

12. كم مرة حدث هذا الشيء؟

1. كل شهر تقريبا
2. بضعة أشهر ولكنه ليس كل شهر
3. 1-2 أشهر فقط
4. لا أعلم

13. في الأشهر ال-12 الأخيرة، هل تناولتم، في مرة ما طعاما أقل مما شعرتم أنه ينبغي عليكم تناوله، لأنه لم يتوفر هناك مال كافٍ للطعام؟

1. نعم
2. لا
3. لا أعلم

14. في الأشهر الـ12 الأخيرة، هل كنتم جائعون ولكنكم لم تتناولوا الطعام لأنه لم يتوفر هناك مال كافٍ للطعام؟

1. نعم
2. لا
3. لا أعلم

يتناول السؤال التالي جودة الطعام في بيتك في السنة الماضية

يرفض الإجابة لا يعلم غير صحيح على الإطلاق أحيانا صحيح غالبا صحيح

15. في الأشهر الـ12 الأخيرة، هل خفت أن الطعام الذي بإمكانكم شراؤه قد يلحق الضرر بصحتكم؟

-

الآن نود طرح بضعة أسئلة حول الكيفية التي تتدبر بها أسرته أمرها مالياً؟

16. ما هو عدد المعيلين في الأسرة حالياً- من يقبضون راتباً من مكان عمل؟

1. 0
2. 1
3. 2
4. 3
5. 4
6. 5
7. 6 وما فوق

17. هل يتوفر للأسرة المعيشية مدخول من دعم مالي من أقرباء، أو أشخاص آخرين، أو مؤسسات أخرى مثل وزارة الدفاع / البناء والإسكان أو منظمات غير حكومية، أو من مخصص مالي من التأمين الوطني؟

1. نعم
2. لا
3. لا يعلم
4. يرفض الإجابة

18. في المتوسط، ما هو مقدار المدخول العائلي الصافي شهريا للأسرة من كافة المصادر (عمل، راتب تقاعدي، مخصصات، رأسمال إلخ)؟

1. ما لا يزيد عن 1,000 ش. ج.
2. ما يتراوح من 1,000 إلى 2,000 ش. ج.
3. ما يتراوح من 2,000 إلى 4,000 ش. ج.
4. ما يتراوح من 4,000 إلى 7,000 ش. ج.
5. ما يتراوح من 7,000 إلى 10,000 ش. ج.
6. ما يتراوح من 10,000 إلى 15,000 ش. ج.
7. ما يتراوح من 15,000 إلى 20,000 ش. ج.
8. ما يتراوح من 20,000 إلى 25,000 ش. ج.
9. ما يزيد عن 25,000 ش. ج.
10. لا يعلم
11. يرفض الإجابة

19. هل تستعين الأسرة بمنظمة تطوعية، أو أفراد عائلة أو أصدقاء؟ حيث يُقصد هنا المساعدة على طبخ الطعام أو الحصول على مواد غذائية، أدوية وما شابه

1. نعم
2. لا
3. لا يعلم
4. يرفض الإجابة

أسئلة يُجيب عليها مجرى الاستبيان للرأي- يجب عدم طرح الأسئلة على من يُجرى الاستبيان معه

يجب أن يُشكر من يُجرى الاستبيان للرأي معه على التعاون، وتعبئة الأجوبة على الأسئلة التالية بدون طرحها على من يُجرى الاستبيان معه

20. الرجاء اختيار الجواب المناسب للمقابلة أعلاه:

تحدّث مجرى الاستبيان مع "المجيب المؤثّر" (الذي تم اختياره للعينة العشوائية)

1. نعم
2. لا

21. هل طلب المجيب توضيحات حول أي سؤال؟

1. لا على الإطلاق
2. لا على الإطلاق تقريبا
3. أحيانا
4. غالبا

5. غالبا جدا

6. لا يعلم

22. هل شعرت أن المجيب يرتدع عن الإجابة على أي أسئلة؟

1. لا على الإطلاق

2. لا على الإطلاق تقريبا

3. أحيانا

4. غالبا

5. غالبا جدا

6. لا يعلم

23. هل شعرت أن المجيب يحرص على الإجابة على الأسئلة على أحسن وجه؟

1. لا على الإطلاق

2. لا على الإطلاق تقريبا

3. أحيانا

4. غالبا

5. غالبا جدا

6. لا يعلم

24. عموما، هل شعرت أن المجيب يفهم الأسئلة؟

1. لا على الإطلاق

2. لا على الإطلاق تقريبا

3. أحيانا

4. غالبا

5. غالبا جدا

6. لا يعلم

25. هل يوجد شيء تودّ إضافته؟
